

Маја Ђорђевић, Гордана Каровић

Сингидунум у темељима Народне библиотеке на Косанчићевом венцу

Маја Ђорђевић, Гордана Каровић, СИНГИДУНУМ У ТЕМЕЉИМА НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ НА КОСАНЧИЋЕВОМ ВЕНЦУ, Студије и монографије 21, Републички завод за заштиту споменика културе, Београд 2021, 244 стране, 149 црно-белих и слика у боји у тексту, 12 илустрација у боји и црно-белих, каталог 423 археолошка налаза и новца, 422 напомене са библиографијом, резиме и списак илустрација на енглеском језику

Монографија *Сингидунум у темељима Народне библиотеке на Косанчићевом венцу*, ауторки Маје Ђорђевић и Гордане Каровић, изашла је из штампе у време када се навршавало 80 година од страдања Народне библиотеке Србије на Косанчићевом венцу током нацистичког бомбардовања Београда 1941. године, као и 45 година од почетка систематског проучавања овог

изузетно значајног налазишта у центру градског језгра Београда.

Идеја да се згариште страдале Народне библиотеке у Београду испита методама археолошке науке била је у време отпочињања ископавања изузетно ретка појава у савременој археолошкој пракси. Истраживања, прелиминарно обављена 1975. године, на иницијативу Гордане Цветковић Томашевић, археолога Републичког завода за заштиту споменика културе, али и становника и учесника у културно-јавном животу ове градске четврти, прерасла су у вишедеценијске систематско-сондажне радове, вођене са прекидима, између 1976. и 1997. године. У монографији коју су припремиле сараднице и учеснице овог пројекта Маја Ђорђевић и Гордана Каровић у 12 поглавља представљени су на систематичан начин резултати ових значајних вишедеценијских ископавања. Уводно поглавље доноси исцрпан осврт на динамику истраживања и низ активности које су претходиле или текле паралелно са ископавањима, а које су биле у вези са презентацијом и заштитом остатака на Косанчићевом венцу. Хронични недостатак финансијских средстава и мањак разумевања за истраживања код доносилаца одлука утицали су на то да обим и динамика самих археолошких радова буду успорени, што је довело и до стварања компликоване схеме обележавања истражених површина, чему је посвећено посебно поглавље у књизи.

Резултати археолошких ископавања презентовани су кроз анализу остатака архитектуре и карактеристичних покретних налаза, смештених у један шири друштвено-историјски контекст. Најстарије налазе, који припадају праисторијском периоду, епохама неолита и позног бакарног доба, ауторке су документовале налазима мањег броја керамичких посуда и кременог оруђа. Најобимније поглавље посвећено је резултатима истраживања слојева из римског и касноримског доба, где су регистровани остаци једног великог објекта, који у ранијој литератури није био јасније дефинисан (градска вила или терме), а које су

Маја Ђорђевић и Гордана Каровић интерпретирале као античко купатило. Откриће већег броја опека са печатом Четврте Флавијеве легије из Сингидунума у конструкцији грађевине дозволило је ауторкама претпоставку да је купатило подигнуто за војничке потребе. Објекат, истражен у габариту од око 800 m², са могућношћу ревизионих истраживања, подигнут током II века, са богатом унутрашњом декорацијом (мозаици, фреске, архитектонски украси), био је у интензивној употреби до средине IV века, када је променио своју купалишну, у стамбено-економску функцију, што су ауторке документовале различитим групама покретних налаза.

Раздобље угарске власти (1427–1521) препознато је на терену захваљујући налазу једне јаме – трапа – испуњене керамичким посудама, за које су ауторке претпоставиле да су похрањене у време ратова са Турцима, уочи пада Београда 1521. године. Променљиви турско-аустријски односи и смене оријенталне и западноевропске власти у Београду одразиле су се и на обликовање пејзажа Косанчићевог венца у периоду од XVI до средине XIX века. Маја Ђорђевић и Гордана Каровић успеле су да издвоје четири основна хоризонта живота у оквиру овог раздобља. Првом хоризонту припадају налази остатака турске махале, од које су археолошки документовани делови једног бондручног објекта и карактеристичан покретни материјал (ћерамида, пећњаци, турске луле, глеђосане посуде, новац Сулејмана II из 1687–1691. године и др.). Други хоризонт обухвата аустријско-турске сукобе 1688–1717. године и за њега се везују налази дислоцираних скелета најмање 15 индивидуа, војника страдалих махом из редова аустријске војске. За трећи хоризонт, време аустријске власти у Београду 1717–1739. године, карактеристично је нивелисање терена на Косанчићевом венцу и формирање бастионе трасе, уз коју је нађен материјал типичан за европски барок (хабански бокали, посуде типа *Mahlhornware* и др.). Четврти хоризонт из прве половине XIX века ауторке су идентификовале кроз покретне налазе, који сведоче о цивилном животу у овом варошком шанцу.

Значајну пажњу у књизи Маја Ђорђевић и Гордана Каровић посветиле су архитектонском наслеђу краја XIX и почетка XX века страдалом у априлском бомбардовању 1941. године. Остаци три зграде, подигнуте у стилу академизма крајем XIX и почетком XX века – Народна библиотека, задужбина владике Никанора Ружичића и кућа

породице Вељковић – доживеле су судбину да страдају у априлском бомбардовању Београда 1941. године и да касније буду археолошки испитиване. Простор зграде Народне библиотеке имао је најкомплекснију вертикалну стратиграфију, коју су ауторке представиле до сада непубликованим подацима и документацијом. Испод остатака срушене библиотеке налазили су се остаци две приватне куће од чврстог материјала, које су у другој половини XIX века коришћене као сликарске школе. Најмлађи објекат, у ком је била фабрика Милана Вапе, дозидан 1920. и следеће године продат Народној библиотеци, представља данашње згариште библиотеке. Из периода изградње бочног крила зграде библиотеке потиче налаз откривен археолошким радовима, презентован у монографији након конзервације. У питању је предмет из темеља зграде – стаклена боца са уљем и уrolаним папиром са текстом, највероватније са подацима о самој градњи овог здања.

Зграда владике Никанора Ружичића на Косанчићевом венцу, завештана Београдском универзитету, пре рушења априла 1941. године доживела је најмање два преобликовања простора, која су и археолошки документована. Ископавањима је утврђено да је темељ зграде почивао на античкој грађевини и да је стратиграфија налазишта на том месту доста поремећена. Оно што је у вези са овим здањем остало нерешено јесте хронолошка атрибуција фрагмената мозаичких подова, који су током ископавања у више сезона нађени само на простору Ружичићеве зграде, и то у оквиру шута који се налазио између старијег и млађег пода грађевине, заједно са фрагментима рецентне опеке. Мозаике као античке најпре је публиковала Гордана Цветковић Томашевић, а Маја Ђорђевић и Гордана Каровић су у монографији прихватиле ово датовање, али са резервом до неких нових сазнања. У случају треће зграде, куће Катарине Вељковић, није било археолошких индиција о периоду њеног настанка, али су ауторке изнеле претпоставку да је саграђена крајем XIX века, а да је новац откривен приликом чишћења темељних ојачања припадао, заправо, периоду дозиђивања спрата из 1912. године.

Можда једно од најважнијих поглавља књиге, или барем *primus inter pares*, доноси синтезу истраживања саме зграде Народне библиотеке на Косанчићевом венцу 1976. године. Јединствена истраживања, вођена према методологији археолошких ископавања, дала су низ значајних

података, које је Гордана Цветковић Томашевић публиковала у форми извештаја у два наврата, 1979. и 1989. године, међутим, обимна теренска документација омогућила је Маји Ђорђевић и Гордани Каровић најпре да реконструишу археолошки метод Гордане Томашевић Цветковић, а потом и да пруже више података и илустрација о остацима згаришта. Зграда библиотеке, испитана мрежом од 14 квадрата, пружила је основне топографске податке о налазима не само уништених књига, периодике, делова старих рукописних књига и библиотечке картотеке, различитог степена уништења и/или оштећења, већ је дала и податке о декорацији фасада, опреми ентеријера и утилитарним предметима коришћеним у библиотеци. У недостатку прецизнијих података из документације, ауторке су претпоставиле да је најважнији део књижног фонда, припремљен за евакуацију, вероватно дочекао бомбардовање у сутерену у близини Сребрничке улице и да вероватно није у потпуности изгорео.

Надовезујући се за истраживања згаришта библиотеке, у књизи је дат и осврт на досадашње предлоге пројеката презентације и конзервације меморијала Народне библиотеке и остатака луксузне римске грађевине на Косанчићевом венцу. Постојао је низ различитих пројеката и иницијатива, у којима је, између осталих, активно учествовала и Гордана Цветковић Томашевић. Археолошка ископавања овог налазишта, због различитих околности, али првенствено због скромног буџета за истраживања једне тако велике површине, са значајним дубинама, нису била праћена ни превентивним ни трајним конзерваторским захватима, што се показало нарочито погубним за очување остатака луксузне античке грађевине са различитим малтерним и хипокаусним подовима.

Након сумирања резултата археолошких истраживања, у публикацији су представљени каталози археолошког покретног материјала и нумизматички налази, где су кроз избор најзна-

чајнијих предмета приказане различите епохе из богате културне стратиграфије овог изузетног налазишта. И на крају, у заокруживању приче о Косанчићевом венцу, посебно поглавље ауторке су посветиле главном и упорном истраживачу налазишта – Гордани Цветковић Томашевић (1928–2003), која је највећи део своје каријере посветила истраживању, презентацији и подизању свести о значају меморијала Народне библиотеке и римских остатака на овом месту.

Публикација је опремљена веома информативним и концизним резимеом на енглеском језику, као и списком илустрација, такође, преведеним на енглески језик. По својој тематици, монографија спада у ред изузетно важних издања намењених не само стручној и научној заједници, већ далеко ширем *publicum*-у. Велика вредност лежи у њеној јасној структури и изузетној документарности. Поједини подаци и илустрације су овде први пут објављени. Ауторке Маја Ђорђевић и Гордана Каровић бациле су ново светло на бројне чињенице из бурне историје Београда и римског Сингидунума, реконструишући смене епоха у којима је простор Косанчићевог венца мењао своја лица и обличја и повезујући резултате истраживања са историјским приликама у самом Београду. Публикација се појављује у важном периоду, када се покреће питање трајне заштите и презентације ове значајне просторне културно-историјске целине, те се надамо да ће доносиоци одлука, захваљујући драгоценим подацима изнетим у овој публикацији стећи јасније увиде и боље разумети садржај и комплексност овог изузетно важног дела Београда. А археолошкој, историјској и другој стручној јавности, коначно је стигла важна публикација, која употпуњује сазнања о прошлости, али нуди и промишљања о бројним темама, дотакнутим или продубљеним међу њеним корицама.

Горана Јеремич